

ÇAY SEKTÖRÜ

**SORUNLAR VE ÇÖZÜM
ÖNERİLERİ**

Rize, Ocak 2012

Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesinde Ordu'dan Artvin'in Kemalpaşa beldesine kadar olan sahil kesiminde yaklaşık 210 bin aile çay tarımı ile uğraşmakta ve 1 milyon insanımızın gelir kaynağı durumundadır.

Milli ürünümüz olan çay, halkımızın temel gıda maddesidir ve ülkemiz için stratejik ürün konumundadır. Halkımız, **sabah kahvaltıdan başlayarak gece geç saatlere kadar** hayatın her alanında çay içmektedir.

Sistemsiz bir yapıyla yoluna devam etmek zorunda kalan ve bundan dolayı birçok sorunla baş başa kalan sektöre en büyük darbeyi vuran **çay kaçakçılığı** konusu üzerinde hassasiyetle durulması gerekiyor. Bu raporda çay kaçakçılığının verdiği tahribat ve önlenmesi için önerilerimiz geniş olarak yer almaktadır.

Kaçak Çay Sorunu

Son yıllarda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki sınır kapılarından ve sınır boylarından çeşitli illegal yöntemlerle ülkemize giren **İran Menşeli kaçak çaylar**, Türk Çay Sektörünü tehdit etmektedir. Maliyet yönünden baktığımızda, Türk Çayının İran menşeli çayla fiyat rekabeti edebilmesi mümkün değildir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olmayan İran Devleti, İran Çayını çok yüksek oranda desteklemektedir. Şöyle ki; İran hükümeti, ihrac edilen her 1 kg çaya karşılık 2 kg çay ithalatına izin vermektedir. Yaş çay bedeli devlet tarafından ödenmekte olup, enerji ve işçilik girdileri ülkemize oranla çok düşüktür.

İran'da İran Çayı tüketilmemektedir. İran halkı, Sri Lanka ve daha çok Hindistan menşeli geniş yapraklı peko tipi çayı tüketmektedir. İran devleti, kendi ürettiği/ürettirdiği çayı kendi halkına içirmemekte, komşu ülkeler Türkiye, Azerbaycan ve Rusya gibi ülkelere ihrac etmektedir.

Bunun sebebi, İran çayının üretildiği Hazar Denizi kıyısındaki iklim nedeniyle **aşırı böceklenme** meydana gelmesidir. Böceklenmeyle mücadelede kimyasal ilaç kullanılmaktadır. İran çayında bu nedenle çok

yüksek oranda **kimyasal ilaç kalıntısı (pestisit) ve böcek kalıntıları** bulunmaktadır.

Dolayısıyla İran menşeli çaylar, **Türk halkının sağlığını da ciddi şekilde tehdit etmektedir.**

İran'da Çay Ticareti ile iştigal eden şirketler veya kooperatifler ayrıca dış ticaret şirketi olarak faaliyet göstermektedirler. İthalat izni alabilmek için ülkemize çayı 30-70 Cent/Kg fiyat aralığında rahatlıkla satabilmektedirler.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kendine has yapısı nedeniyle Çay kaçakçılığı **olağan ticaret** haline gelmiştir. Yapılan tüm uyarı ve önlemlere rağmen kaçak çay ticareti engellenememiş ve hatta kaçakçılık artarak devam etmektedir.

İran menşeli çay, görüntü olarak Türk çayına benzemekte, ayrımı ancak uzmanlar tarafından yapılabilmektedir.

Ülkemize İran'dan 2011 yılında resmi yollardan yaklaşık 600 ton çay ithal edildiği görülmektedir.

Bizim düşüncemiz, duyularımız ve kolluk kuvvetlerimizin yakalamalarından yola çıkarak, ülkemize kaçak olarak **40-50 bin ton civarında kaçak İran çayı** geldiği tahmin edilmektedir. Bu rakamın kolluk kuvvetlerinin yapmış olduğu uygulamalardan elde edilen kaçak çay miktarlarına bakıldığında doğruluğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca belirtmiş olduğumuz bölgede (Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde) **60'a yakın çay paketleme fabrikası** mevcuttur ve bunlar; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığından üretim izni alan firmalardır!..

Bu bölgeden kaçak giren her gram çay Türk çiftçisinden, Türk sanayicisinden çok şey götürmektedir. 2012 yılı Ocak ayının sonuna geldiğimiz şu günlerde bile çay fabrikalarının **depoları ağzına kadar** çayla doludur.

Türkiye bu şekilde İran Çay sektörünü dolaylı da olsa teşvik **etmektedir.**

Çay kaçakçılığı, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde sistematik şekilde yapılmaya başlandı ve sektör haline geldi. Özellikle sigara kaçakçılığının

üzerine çok fazla gidilmesinden dolayı çay, kaçakçılarının gözdesi haline gelmiştir ve son yıllarda çay kaçakçılığında büyük artış görülmektedir. Sadece Rize Emniyet Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü'nün koordinasyonu ile yapılan operasyonlarda 2010 yılında **1.640 ton**, 2011 yılında sadece bir operasyonda **2.300 ton** kaçak çay ele geçirilmiştir.

Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki bu haksız rantın bir tarafında da Karadeniz'de gerek müstahsil ve gerekse halk nezdinde kredilerini tüketmiş olan bazı firmalar yer almaktadır.

Geçmiş yıllarda kaçakçılar daha çok Suriye ve Irak sınırından Seylan tipi (oppi: peco) çay getiriyorlardı. Çünkü, o bölgede bu çay tanınıyor ve talep görüyordu. Şimdi ise daha çok üretim koşulları bakımından Türk çayı ile benzerlik gösteren ancak **hiyjen bakımından sakıncalı, yüksek miktarda pestisit içeren, analizlerde böcek kalıntılarına rastlanan** İran menşeli kaçak çayların; sınırdan at ve katır sırtında, kişi beraberindeki eşya olarak, sınır ticareti ve kamyonlarla farklı isimde faturalarla(mercimek, nohut, oyuncak gibi) girişi yapılmaktadır.

Çaykur ve özel sektörde markalaşmış firmaların **taklitleri ile private label üretimlerinde kaçak ürünler** kullanılmaktadır. Bu sahte ve kaçak çaylar, marketlerde ve halk pazarlarında faturasız olarak rahatlıkla satılmaktadır. Ayrıca, ambalajların üzerine Rize Çayı yazılmakta olduğundan, çayımızın imajı zedelenmekte, **Türkiye'deki damak tadı bozulmaktadır.**

Sonuç olarak;

1. Yurda kaçak ve kontrolsüz olarak giren kuru çay miktarının 40-50 bin ton civarında olduğu tahmin edilmektedir.
2. Ayrıca, yurda yasal olarak vergisi ödenerek giren yabancı menşeli kuru çay miktarı 10 bin ton'dur.
3. Bunun yanında, geçmiş yıllarda 3.000 ton olan resmi ihracat miktarı, kamu ve özel sektör toplamı olarak 2010 yılında 1.200 ton olmuştur. 2011 yılında bu rakamlarda fazla bir değişim yoktur.

Ülkeye dışarıdan kaçak ve resmi yollarla giren çay miktarı artmış, ihracat ise azalmıştır. Bununla beraber, Türkiye'deki çay üretimi 2010 ve 2011 yıllarında düzeyde seyretmiştir.

Kaçak çay sorunun çözümü, yine devletimizin elindedir. Çay Kaçakçılığı sıkı güvenlik ve gümrük önlemleri ile çözülebilir. Eğer çay kaçakçılığına müdahale edilmezse, Türk Çay Sektörünün geleceği karanlıktır.

Sektörün Diğer Yapısal Sorunları

Çay sektörü, bugün tarladan bardağa kadar olan süreçte bir sorunlar yumağı içerisindedir.

1. Toprak ve bitkiye bağlı sorunlar...

- a) Çay tarım alanlarında yıllardır kullanılan kimyasal gübre ile beraber, bu gübrenin bilinçsiz şekilde kullanımı nedeniyle toprağın yapısı bozulmuştur. Bundan dolayı, bitki iyi şekilde beslenememekte; çayın kalitesi ve verimliliği azalmaktadır.
- b) Yaş çay alımlarında kontrol mekanizması düzgün çalışmadığı için kalitesiz yaprak alımı hem kuru çay kalitesini hem de randıman oranlarını düşürmektedir. Bundan dolayı sektör giderek değer kaybetmektedir.
- c) Miras yoluyla küçülen çay tarım alanlarından elde edilen ürün miktarı azaldığından, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak gelir elde edilememektedir.

Yaş çay getirisinin yetersizliğinden dolayı tarlaya ve ürüne gerekli özen gösterilmemekte; bakımsız tarlalardan kalitesiz ürün elde edilmektedir. Fabrikaya gelen kalitesiz yapraktan, yüksek kalitede ürün elde etme şansı yoktur.

2. Hasat ve taşıma sırasında yaşanan olumsuzluklar...

- d) Müstahsil, hasat olgunluğuna gelmiş olmasına rağmen, tartıda fazla gelmesini sağlamak için taze filizleri hasat etmek yerine

iyice büyümesini beklemekte ve artık kartlaşmaya başlayan çayı hasat etmektedir. **Alım evlerinde hiçbir şekilde kontrol yapılmadığından,** üreticiden taze filizleri toplayıp getirmesini beklemek safdillik anlamına geliyor.

- e) Hasat edilen yaş çay ürünü, 'teris' adı verilen sentetik bezlerin içerisine konulup iyice ezildikten sonra bohça şeklinde sarılıp sıkıca bağlanmaktadır. Bu şekilde alım evlerine gelen çay tartıldıktan sonra alım evinin içine serilmekte ve fabrikadan gelen kamyonu bastırılarak ve çiğnenerek yüklenmektedir.
- f) Hasat planlaması yapılmadığı için, tüm çayını birkaç gün içinde toplayıp satmaya çalışan müstahsil, hasat zamanı fabrikalarda yaşanan izdiham dolayısıyla satamadığı çayı, yol kenarlarına, avluya ve çeşitli boş alanlara serip bekletmekte, bazen günlerce bu şekilde bekleyen çay iyice kuruyup kızarmaktadır. Hasat edildikten sonra bu şekilde bekletilerek fabrikaya getirilen çay, bütün özsuyla beraber çay olma özelliklerini kaybettiği için, o hammaddeden iyi bir kuru çay ürünü elde edilemiyor.

3. Budama programının etkisi...

1994 yılından bu yana uygulanmakta olan budama programının artık çay bitkisine bir fayda sağlamadığı tüm kesimler tarafından kabul edilmektedir. Uygun budama yapılmadığı için bitki morfolojisi değişime uğramıştır. Ve bundan sonra mevcut yöntemle geri dönüş sağlanması mümkün değildir. Bu nedenle, yeni bir model olarak ortaya konan 'Çayda Gençleştirme' ve 'Yenileme' programlarının devreye sokulması kaçınılmazdır.

4. Fabrikalardaki üretim süreci, paketleme ve depolama sorunları,

- a) Fabrikaya gelene kadar çay olma özelliklerinin hemen hemen tamamını kaybeden yaş çay, fabrikada en iyi şartlarda kuru çaya dönüştürülse bile, bozuk hammaddeden kaliteli son ürün elde etme şansımız yoktur. Kaldı ki, fabrikalarımız artık kart

yaprakları ve hatta bitkinin odunsu kısımlarını işlemek üzere dizayn edilen duruma gelmiştir.

5. Maliyetlerin yüksekliği: Yurtdışında yaş çay 12 ay hasat edildiği, işçilik ve diğer girdiler ucuz olduğu ve yaşa çaya % 50'nin üzerinde devlet desteği sağlandığı için üretim maliyetleri bize göre çok daha düşüktür ve bu durum piyasadaki fiyat rekabetinde dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. Kimyasal gübrenin terk edilerek, yerine organikveya yarı organik gübreye geçilmelidir.
2. Çaylık alanlarda mevcut budama programı yerine gençleştirme programının başlatılması gerekmektedir.
3. Özel-kamu ayrımı yapılmadan, çay sektörüne bir bütün olarak bakılmalı, sorunlara getirilen çözüm önerileri bu bakış açısıyla ortaya konulmalıdır.
4. Kalitenin değerini bulduğu bir sistem oluşturulmalı. Borsa sistemi, alıcıyla satıcının biraraya geldiği, kaliteli ürünün fiyat olarak karşılığını bulduğu, hem müstahsil, hem sanayici, hem de devletin memnun kaldığı çay sektörünün ihtiyacı olan yapıdır.
5. Çay tarım alanlarının tesbiti, çay piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesi, yaş çay bitkisi üreticileri ve çay sanayicilerinin hak ve yükümlülükleri, Çay Üst Kurulu'nun oluşması ile Çay İhtisas Borsası'nın kurularak üretilen kuru çayın buradan satışını sağlayacak, kaliteli çay üretimini teşvik edecek; bu yolla üreticiye daha fazla gelir temin edecek, Türk çayının dünyada marka olmasının yolunu açacak, Avrupa Birliđi sürecine uyum sağlayacak bir çay kanunu çıkarılması gerekmektedir.
6. Ürün çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir. Siyah çayın yanı sıra yeşil çay, altın çay, beyaz çay, çay pudrası, kremi gibi birçok ürünün üretilerek farklı ürün yelpazesi ile pazarda yer edinilmesi önem taşımaktadır

7. Milli ürün konumundaki çaya, diğer çay ülkelerinde olduğu gibi %50 dolaylarında destekleme sağlanması, sektöre rekabet gücü kazandırması bakımından önemlidir.
8. Yurda kaçak yollarla çay girişinin tamamen önlenmesi gerekmektedir. Çay kaçakçılığı organize suç kapsamına alınmalı, çay kaçakçılarında caydırıcı cezalar verilmelidir.
9. Doğu ve Güneydoğu bölgesinde 30'un üzerinde paketleme fabrikası olduğu bilinmektedir. Çay kaçakçılığının yoğun olduğu bu bölgelerdeki paketleme tesislerinin daha sıkı denetlenmesi gerekmektedir.
10. İthal çay nakliyesinde kullanılan belgelerin süreli olması gerekmektedir. Orman ürünlerinde olduğu gibi olmalıdır.
11. Yakalanan kaçak çaylar imha edilmeli, kesinlikle piyasaya girmemeli, evrak bulup getirmesi beklenmemelidir.
12. Çay kaçakçılığı ile mücadele eden güvenlik birimleri ödüllendirilmeli.
13. İran makamları ile temas kurularak, İran devletinin çay ihracına verdiği devlet desteğini kaldırmasını sağlamak gerekmektedir.
14. Çayın menşeyini tespit etmek amacıyla DNA Marker Laboratuvarının kurulması ve bu laboratuvarın Rize Üniversitesi'ne bağlanması gerekmektedir. Rize Ticaret Borsası olarak böyle bir çalışma içerisindeyiz.
15. Milli ürünümüz haline gelen Çay, halkımızın temel gıda maddesi haline gelmiştir. Sabah kahvaltısından gecenin geç saatlerine kadar yaşamın her anında çay içilmektedir. Sektöre rekabet şansı yaratmak amacıyla diğer temel gıda maddelerinde olduğu gibi Çayda da KDV %1'e indirilmelidir. Buda Bütçe dengeleri gözetilerek yapılamıyorsa Toptanda % 1, Perakendede % 8 olarak belirlenmelidir.

Sonuç;

Sektöre düzenleme getirilerek, Türk çay sektörünün bir sistem dahilinde çalışması sağlanır ve içinde bulunduğu sorunlar çözülür. Türk çay sektöründe hedefimiz olan 2023 yılında 50 bin ton çay ihracatı gerçekleştirilip, bunun karşılığında 500 milyon Dolar gelir elde edilebilir. Bölgeye gelen kaynak artar ve bölge insanının refah seviyesini yükseltmek mümkün olur.

Mehmet ERDOĞAN
RTB Yön. Kur. Bşk.
TOBB Tarım Kurulu Üyesi

